

Navijanje kao emocionalna praksa – Bad Blue Boysi i Futsal Dinamo¹

Dino Vukušić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska

e-mail: dino.vukusic@pilar.hr

ORCID: 0000-0002-8544-9610

Ivan Hrstić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska

e-mail: ivan.hrstic@pilar.hr

ORCID: 0000-0003-2445-3533

SAŽETAK U skladu s konceptom emocionalnih praksi autorice Monique Scheer (2012.) u radu se analizira angažman Bad Blue Boysa u Futsal Dinamu. Pri tome se kao temelj navijačkog supkulturnog stila shvaćaju emocije, a koje se definiraju kao utjelovljene prakse. U tom kontekstu analiza navijačkih rituala i obrazaca ponašanja omogućava prepoznavanje emocionalne prirode Bad Blue Boysa kao *ultras*-grupe. Prepoznaje se to kroz četiri tipa emocionalnih praksi kako ih je Scheer koncipirala. Ipak, ta emocionalna priroda ne podrazumijeva iracionalnost, već su emocionalni i racionalni aspekti života grupe usko isprepleteni, a dominacija jednog ili drugog je situacijska.

Ključne riječi: emocije, *ultras*, *Bad Blue Boys*, Futsal Dinamo, supkultura.

---

¹ Rad je proizašao iz projekta Kulturna baština i identiteti europske budućnosti (Cultural Heritage and Identities of Europe's Future CHIEF) koji je financirala Europska unija kroz program za istraživanja i inovacije Obzor 2020., broj ugovora 770464 <https://doi.org/10.3030/770464>. Informacije, podaci i tumačenja navedeni u radu odgovornost su isključivo autora, a ne Europske komisije i Izvršne agencije za istraživanje. Upotreba teorijskih postavki za interpretaciju rezultata iz perspektive emocija rezultat je istraživanja uloge emocija u razvoju transnacionalnih migrantskih zajednica u okviru ustavnog istraživačkog projekta „Istraživanje emocija u (re)konstrukciji identiteta dijaspore: Hrvati u Australiji i Novom Zelandu (1945.-1991.)” koji je financirala Hrvatska zaklada za znanost.

1. Uvod

Istraživanja razvoja supkulture nogometnih navijača, odnosno *ultrasa* vezanih uz hrvatske nogometne klubove, imaju relativno dugu tradiciju. Krajem 1980-ih i početkom 1990-ih godina provedena su prva istraživanja tog, za ondašnje vrijeme relativno novog fenomena među mladima (Buzov i sur., 1989.; Fanuko i sur., 1991.; Lalić, 1993.). Zatim je gotovo dva desetljeća ova tema rijetko obrađivana, a u zadnjih desetak godina ponovno se aktualiziralo istraživanje fenomena (Perasović i Mustapić, 2013., 2017., 2018.; Šantek i Vukušić, 2016.; Vukušić i Miošić, 2018.; Hodges, 2018.; Šantek, Zečević i Nuredinović, 2019.; Mustapić i Perasović, 2020.; Milak, 2020.; Hrstić, Mustapić i Perasović, 2021.; Nuredinović i Vukušić, 2021.). Dominantno su pozornost temi davali sociolozi, no interes je pokazao i niz etnologa, antropologa te povjesničara. Pri tome su ispitivani različiti aspekti razvoja i karakteristike ovog supkulturnog stila, ovisno o interesu pojedinog istraživača te korištenoj metodologiji. U interpretaciji rezultata upotrebljavani su brojni teorijski okviri, no dojma smo kako unatoč svemu tome jedan od ključnih elemenata koji pokreće navijače nije adekvatno adresiran. Riječ je o emocijama, koje u dosadašnjim istraživanjima u pravilu jesu spominjane, ali nisu bile glavna tema istraživanja. U ovom kontekstu vidimo osnovni cilj našega rada. U svrhu njegova barem djelomičnog postizanja fokusirat ćemo se na analizu emocionalnih značenja koja navijači pridaju svojim aktivnostima. To ne podrazumijeva da su navijači u svojem djelovanju isključivo emocionalno motivirani, već u skladu sa zaključkom Pilkington, Omelchenko i Perasović (2018.) smatramo da su emocionalni i racionalni aspekti osnovnih karakteristika navijačkog pokreta, kao i kod drugih oblika aktivizma mladih, usko isprepleteni. Ta uska veza, ovisno o situaciji, može biti međusobno podupiruća, ali i u tenziji. Pri tome ključnu ulogu u razumijevanju aktivizma mladih imaju emocije te emotivne, odnosno afektivne prakse, koje osiguravaju opstanak grupe zahvaljujući vezama razvijenima među njezinim članovima, kao i emocionalnim stavovima u odnosu na „druge“. Racionalni element aktivnosti posebno pak dolazi do izražaja u pronalasku modaliteta koji bi osigurali nesmetanu provedbu ključnih rituala u razvoju grupnog identiteta i jačanju spomenutih emocionalnih i afektivnih veza. To ćemo nastojati dokazati analizom rezultata etnografskog istraživanja angažmana Bad Blue Boysa u Malonogometnom klubu (MNK) Futsal Dinamo.

MNK Futsal Dinamo osnovan je 2012. godine, a 2014. godine dolazi do kontakta između osnivača kluba i navijačke skupine Bad Blue Boys. Bad Blue Boysi, osnovani 1986. godine, organizirana su *ultras*-skupina koja prati GNK Dinamo Zagreb. Kroz svoju povijest skupina je prošla nekoliko važnih perioda, od inicijalne supkulturalizacije, različitih varijacija stila tijekom godina nerijetko uvjetovanih izvanjskim (nesupkulturnim elementima) pa sve do recentne faze borbe za demokratizaciju Dinama i sukoba s upravom kluba. Skupina je povremeno pohodila i utakmice drugih zagrebačkih sportskih kolektiva (KK Cibona, RK Zagreb, KK Zagreb). Takva praksa bila je najzastupljenija tijekom 1990-ih godina u trenutku borbe navijača s tadašnjim državnim vrhom oko povratka imena Dinamo. Ipak, njihov angažman oko MNK-a

Futsal Dinamo predstavlja novinu budući da navijači u ovom slučaju djeluju proaktivno, organiziraju vlastiti klub i sudjeluju u donošenju odluka. MNK Futsal Dinamo organiziran je 2014. prema upravljačkom načelu jedan član = jedan glas kao modelu prema kojem su svi članovi kluba ujedno i njegovi vlasnici te mogu birati i biti birani u njegove upravljačke strukture. Predstavlja to svojevrsni ideal *ultras*-supkulture i pokreta *Against modern football* u borbi protiv komercijalizacije nogometa, a koji za posljedicu ima i sve represivniji odnos prema organiziranim navijačkim skupinama, odnosno temeljnim karakteristikama navijačke supkulture kakvu poznajemo. Numerato (2015.: 2) vidi slogan *Against modern football* kao simboličku i verbalnu ekspresiju navijačkog nezadovoljstva razvojem suvremenog nogometa i svega što ga okružuje, dok Perasović i Mustapić (2018.: 962) ovom fenomenu pridaju odlike heterogenog društvenog pokreta koji se sastoji od različitih aktera i u sebi sadrži različite metode djelovanja: od slogana ispisanih na zastavama, transparentima ili zidovima preko bojkota, peticija, demonstracija i izravne akcije do osnivanja alternativnih nogometnih klubova od strane navijača. Inicijativa Bad Blue Boysa oko Futsal Dinamo dogodila se u trenutku kada je nezadovoljstvo navijača upravom GNK-a Dinamo doseglo vrhunac. Osnovne točke prijepora između navijača i uprave odnosile su se na netransparentno, nedemokratsko i nezakonito upravljanje klubom te financijske malverzacije. Odgovor *ultrasa* i drugih navijača Dinama išao je u nekoliko smjerova. Pokrenuta je formalna institucionalna borba kroz građanske inicijative „Zajedno za Dinamo“ i „Dinamo to smo mi“, a s druge strane zabilježene su aktivnosti poput pisanja grafita, podizanja parola na stadionu i drugim lokacijama, skandiranja i pjevanja za vrijeme utakmica, organizacija prosvjednih skupova te bojkota utakmica (Vukušić i Miošić, 2018.; Šantek, 2019.). Na kraju se dogodio i angažman vezan uz futsal-klub, što je kao oblik djelovanja u sklopu pokreta *Against modern football* zabilježen diljem Europe u više navrata, uključujući i Hrvatsku (Brown, 2008.; Porter, 2011.; Shafto, 2013.; Mustapić i Perasović, 2020.; Jurković, 2018.a, 2021.; Hodges 2018.).

Razumijevanje svega toga, kao i navijačkog supkulturnog stila u cjelini, nije moguće bez razumijevanja emocija povezanih sa spomenutim fenomenima. U tom kontekstu emocijama pristupamo kao primarno socijalnom i kulturnom konstruktivnom osnovi navijačkog identiteta. U skladu s navedenim emocije se ne shvaćaju samo kao čimbenici koji pojedincu čine svijet poznatim, nego i značajnim, dok istovremeno omogućuju održavanje sustava normi i vrijednosti pojedine zajednice (Johansen, 2015.). Njihova uloga nije samo pojedincu približiti svijet oko njega, već ga učiniti značajnim. U tom smislu emocijama se pristupa kao pokretačima društvenih procesa, koji imaju važnu ulogu u stvaranju, kao i raskidu društvenih veza (Ahmed, 2004.; Anderson, 2006.; Bezzin, 2002.; Jasper, 1998.). U analizi rezultata oslonit ćemo se na pristup emocijama kao obliku utjelovljene prakse kako ga je formulirala Monique Scheer (2012.).

2. Emocije kao praksa

Emocije se istražuju u niz znanstvenih disciplina i razvijen je širok dijapazon metodoloških pristupa i koncepata. Kada je riječ o prirodi emocija, ključno pitanje postavlja se vezano uz njihovu biološku utemeljenost u odnosu na društvenu konstruiranost. Pri tome se u znanstvenoj literaturi često terminološki razlikuje pojam emocije od afekta ili osjećaja. S obzirom na naš znanstveni interes, cilj ovoga rada nije ostvariti znanstveni doprinos u tom terminološkom smislu, nego ćemo u analizi slijediti široku definiciju emocije kao osjetilnog iskustva koje su sugovornici imenovali u razgovorima, odnosno koje smo prepoznali u aktivnostima istraživane populacije u sklopu etnografskog dijela istraživanja. S druge strane, pojmom «osjećaj» u pravilu se opisuje osobno tjelesno iskustvo emocije, dok «afekt» uglavnom označava iskustvo emocije prije nego što je utvrđena, odnosno imenovana. (Barclay, 2020.: 2-3). Pri tome se mora naglasiti jedna od osnova našeg pristupa temi, a to je da emocionalnost ne podrazumijeva iracionalnost, odnosno da emocija nije suprotstavljena racionalnoj aktivnosti (Pilkington, Omelchenko i Perasović, 2018.). U tom kontekstu će analiza aktivnosti navijača Futsal Dinama, njihovih rituala, upotrebe simbola, skandiranja i pjevanja omogućiti dublji uvid u emocionalnu prirodu navijačke supkulture. Fokusirat ćemo se na socijalno konstruirani aspekt emocija, koje su utjelovljene u pojedincu zahvaljujući emocionalnoj strukturi okoline u kojoj se socijalizira. One su dio njegova habitusa (Bourdieu, 1984.), ali se razlikuju od afekta jer su naučene, a ne biološki uvjetovane. To su osnovne postavke i teorijskog okvira emocionalnog stila i emocionalnih praksi, koji je postavila Monique Scheer (2012). Ona je emocije definirala kao utjelovljene prakse. Osnovna metoda istraživanja na kojoj je ovaj teorijski koncept formuliran je etnografsko istraživanje koje uključuje izravnu interakciju istraživača i ciljane populacije jer omogućava promatranje tjelesnih reakcija *in situ*, što potvrđuje primjenjivost ovoga koncepta u ovom konkretnom istraživanju.

S obzirom na to da su emocije inherentno povezane s tjelesnim praksama, odnosno akcijom, teško ih je opisati bez opisa aktivnosti u kojima su manifestirane. Scheer (2012.: 209-220) je emocijama pristupila kao utjelovljenim praksama usvojenima tijekom socijalizacije. Razlikuje četiri tipa emocionalnih praksi:

1. mobilizacija – implementacija emocionalnih rituala i praksi koje bude ili mijenjaju emociju
2. imenovanje – načini na koje su emocije imenovane i na koji one po njihovu imenovanju utječu na pojedinca koji ih imenuje; primjerice, pisanje o emociji oblikuje emociju drugačije od izravnoga govora o emociji drugoj osobi
3. komunikacija – emocionalne predstave, odnosno izraz emocija drugima
4. regulacija – emocionalne norme pojedinog društva, zajednice ili grupe.

Posebno važnu ulogu u analizi emocija, prema Scheer, ima materijalni aspekt njihova izraza, pri čemu se ona usredotočila na prostore i objekte koji pobuđuju emocionalne

reakcije te situacijski karakter emocionalnih praksi. U tom kontekstu ovaj koncept dopušta pojedincu relativnu slobodu emocionalnih iskustava u odnosu na socijalne norme, kroz mogućnost korištenja više različitih emocionalnih stilova naizmjenično (Barclay, 2020.: 93-97). To je od posebnog značaja u istraživanjima koja koriste ovaj pristup jer se ne inzistira na sveobuhvatnim zaključcima, već se naglašava individualnost emocija u okviru emocionalne strukture usvojene socijalizacijom. Sukladno tome razgovori s relativno malim brojem ispitanika, u našem slučaju pripadnika Bad Blue Boysa, mogu osigurati bolje razumijevanje njihovih aktivnosti u specifičnom društvenom kontekstu te uvid u osnovne karakteristike supkulturnog stila u cjelini. No, pri tome se mora imati na umu kolektivni karakter navijačke grupe. Stoga Pilkington, Omelchenko i Perasović (2018.) u prvi plan postavljaju pojam afektivnih praksi, koji možemo smatrati srodnim konceptu emocionalnih praksi Monique Scheer. Analiza afektivnih praksi fokusira se na pitanja kako se afekt, odnosno emocija doživi te potom komunicira unutar grupe u sklopu konkretnih aktivnosti. To se odvija zahvaljujući kolektivnom identitetu članova koji sudjeluju u provedbi tih aktivnosti, a koje su članovima razumljive. Time su te aktivnosti postale racionalne, a ne samo emocionalne.

Iz perspektive podjednagog vrednovanja emocionalnog i racionalnog aspekta prirode kolektivne akcije te njihove međusobne interakcije sagledava se angažman Bad Blue Boysa u MNK-u Futsal Dinamo. Bio je to racionalan čin, ali snažno utemeljen u emociji zbog sukoba s upravom GNK-a Dinamo. Usljedio je nakon niza drugih oblika aktivnosti, kao što su bili pogrdno skandiranje s tribina te bojkot organiziranog pohađanja utakmica tijekom sezone 2010./2011. Po okončanju bojkota organizirano se odlazilo na gostovanja, dok su se domaće utakmice pratile na istočnoj tribini, a organizirani su i prosvjedi protiv uprave kluba. Kao reakciju na sve snažnije istupe navijača uprava kluba postrožila je odnos prema *ultrasima*, odnosno jezgri najvatrenijih navijača Dinama. U to vrijeme počinje se istaknutim pripadnicima Bad Blue Boysa zabranjivati pristup na stadion putem tzv. crnih lista koje su obuhvaćale i pojedince koji nisu imali pravomoćne presude, što je preduvjet zabrani ulaska na stadion prema regulativama propisanim Zakonom o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima (Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima, NN, 114/22.). U suradnji s policijom navijačima se počinje zabranjivati isticanje poruka, slogana i ostalih elemenata ritualne ekspresije navijačke supkulture koje u svojoj osnovi nisu u suprotnosti s bilo kojom zakonskom odredbom. Istovremeno je pojačan nadzor na stadionu, sjeverna tribina² stadiona Maksimir opremljena je dodatnim kamerama, pretresi pri ulasku postajali su sve detaljniji, pa je u skladu s time u jednom trenutku čak uvedena praksa potpunog skidanja navijača pri ulasku na stadion.

² Sjeverna tribina stadiona Maksimir mjesto je na kojem se Bad Blue Boys grupiraju tijekom domaćih utakmica GNK-a Dinamo. Termin „sjever“ često je korišten u slengu ove navijačke skupine i označava mjesto, ali u sebi sadrži i simboličko-identitetsku komponentu, ponajprije u sintagmama kao što je „vjernost sjevera“, „huk sjevera“ i sl.

Angažmanom u futsalu Bad Blue Boysi su pokazali važan aspekt prirode navijačkog pokreta. Radi ostvarenja autonomnosti i slobodnije provedbe emocionalnih praksi karakterističnih za navijačke rituale pristupili su inovaciji. To im je omogućilo slobodnije upražnjavanje emocionalno nabijenih aktivnosti i rituala karakterističnih za navijačku supkulturu na način koji više nije bio moguć u potpunosti na utakmicama GNK-a Dinamo. Naime, rituali koje navijači izvode nisu samo karakteristični, već predstavljaju i osnovu na kojoj se grupa povezuje te razvija svoj identitet. Nemogućnost njihove provedbe dovodi u pitanje i opstanak grupe kao takve. Stoga je razumijevanje angažmana Bad Blue Boysa u malonogometnom klubu, kao i njihovih navijačkih rituala i praksi te aktivizma mladih općenito, moguće prije svega kroz analizu značenja emocija te interakcije između emocionalnog i racionalnog aspekta njihova djelovanja.

3. Metodologija istraživanja

U posljednjih petnaestak godina unutar hrvatske sociologije nastao je veći broj radova u kojima su autori svoja istraživanja temeljili na kvalitativnom metodološkom pristupu naglašavajući važnost neposrednog iskustva kao zaloga za preciznu analizu i interpretaciju prikupljenog empirijskog materijala (Perasović i Mustapić, 2013., 2017., 2018.; Šantek i Vukušić, 2016.; Hodges, 2018.; Šantek, Zečević i Nuredinović, 2019.; Nuredinović i Vukušić, 2021.; Krnić i Vukušić, 2022.). Teme kojima su se navedeni autori bavili odgovaraju našoj postavljenoj tezi o kvalitativnoj metodi kao dobrom metodološkom alatu pri istraživanju uloge emocija u razvoju navijačkog stila. Kvalitativni metodološki pristup omogućuje istraživanje fenomena iznutra pri čemu ostavlja mogućnost donošenja zaključaka o specifičnim razmišljanjima aktera koji bi kvantitativnim pristupom ostali skriveni ispod površine (Adler i Adler, 1987.). Ovaj pristup ujedno je iznimno pogodan za istraživanje fenomena kao što su supkulturne grupe, manje grupe okupljene oko specifičnih interesa i na kraju u očima šire javnosti zatvorenih grupa kao što su primjerice *ultras*-grupe. Unutar kvalitativne metode postoje brojni metodološki alati, a u našem slučaju odlučili smo se za etnografski pristup istraživanom fenomenu koristeći promatranje sa sudjelovanjem i polustrukturirani intervju. To nam osigurava i dosljedniju primjenu analize emocija kao utjelovljene prakse. Pri tome je jedan od ključnih elemenata osiguranja kvalitete istraživanja bila činjenica da je istraživač, suautor ovoga rada, i sam član Futsal Dinama od samog nastanka kluba. Redovito pohodi utakmice te duži niz godina sudjeluje u zajedničkim ritualima *ultras*-skupine, a samim time mu je olakšana realizacija ovog istraživanja zbog mogućnosti dubinskog uvida u aktivnosti skupine i prihvaćanja među ispitanicima.

Etnografsko istraživanje koje je uključilo MNK Futsal Dinamo provedeno je u sklopu projekta CHIEF. Osnovni cilj bio je istraživanje socijalne angažiranosti mladih kroz organizacije koje karakteriziraju različiti aspekti neformalne edukacije. Istraživanje je provedeno tijekom natjecateljske sezone 2018./2019., dakle između listopada 2018. i svibnja 2019. godine. U tom periodu odigrano je trinaest utakmica u kojima je

Futsal Dinamo bio domaćin, a promatranje sa sudjelovanjem uključivalo je i odlazak istraživača na još nekoliko događanja povezanih s klubom i navijačkom skupinom Bad Blue Boys, npr. na glazbene koncerte, izložbu fotografija i ostalih memorabilija GNK-a Dinamo i navijačke skupine Bad Blue Boys, skupštinu malonogometnoga kluba i sl. Koristeći metodu grude snijega temeljenu na istraživačevim poznavanjima s ljudima bliskima klubu te navijačkoj skupini Bad Blue Boys, intenzivirani su kontakti s volonterima i vodstvom kluba. Uz promatranje sa sudjelovanjem na samim organiziranim događajima veliki dio ove etnografije čine neformalna druženja s akterima. Cijeli proces promatranja sa sudjelovanjem bilježen je u istraživačkom dnevniku, što je rezultiralo dnevničkim zapisima od otprilike 14,000 riječi. Pri tome smo svjesni kako etnografsko istraživanje vezano uz nogometne navijače u sebi mora sadržavati i odlazak na gostujuće utakmice, ali odluka grupe Bad Blue Boys je bila da organiziranih odlazaka na gostujuće malonogometne utakmice neće biti. Nekoliko je razloga kojima je grupa objasnila takvu odluku. Dio ih se odnosi na stanje pojačane policijske represije prema njima u trenutku nastanka Futsal Dinama, pa je prevladao stav da u takvoj situaciji nije potrebno još dodatnih zabrana navijačima. Budući da je razina represivnog ponašanja prema Bad Blue Boysima tih godina dosegla vrhunac, skupina je odlučila da odlasci na gostovanja predstavljaju „dodatni uteg” cjelokupnoj situaciji jer se time pripadnici skupine izlažu povećanom riziku od dobivanja kazni koje bi ih eliminirale iz navijačkih aktivnosti. Domaće utakmice Futsal Dinama bile su oaza unutar koje je grupa samoregulacijom postigla stanje u kojem se njezini pripadnici ne izlažu potencijalnom kažnjavanju ukoliko prate sve naputke vodstva skupine. Ponašanje koje bi policiji dalo povoda da reagira svedeno je na minimum. Na kraju etnografskog istraživanja pristupilo se provedbi polustrukturiranih intervjua s odabranim akterima. Ukupno ih je provedeno trinaest. Od ukupnog broja intervjua njih jedanaest odnosilo se na navijače Futsal Dinama, pripadnike skupine Bad Blue Boys, dok su u dva intervjua sudjelovali ljudi iz vodstva kluba. Razgovori su trajali od 22 minute do sat i 10 minuta. Pri analizi prikupljenog empirijskog materijala koristili smo softver NVivo za kvalitativnu analizu.

4. Emocionalne prakse i Futsal Dinamo

Mobilizacija

Prema svjedočenjima pojedinih sudionika procesa, angažman Bad Blue Boysa u futsal-klubu potaknut je željom pokazivanja u praksi kako bi trebao funkcionirati sportski klub ustrojen prema demokratskom navijačkom modelu. Osnova modela je demokratsko biranje vodstva kluba u kojem svaki član ima pravo glasa, a koje su Bad Blue Boysi već godinama bezuspješno tražili u GNK-u Dinamo. Kao ilustraciju ove tvrdnje možemo ponuditi opis situacije u kojoj je GNK Dinamo ustrojen kao udruga građana zasnovana na ideji da svi članovi udruge ujedno čine i skupštinu udruge iz koje se zatim biraju pojedinci u druga upravljačka tijela. Ovo načelo nije poštivano u radu

kluba te je u trenutku osnivanja Futsal Dinama skupštinu GNK-a Dinamo činilo 80 skupštinaara koji su zatim birali vodstvo, a čiji legitimitet nikada nisu potvrdili ostali članovi udruge građana. Ova motivacija za pristup futsal-klubu uslijed snažno izražene emocije nezadovoljstva jasno je iskazana u intervjuima gotovo svih sugovornika.

Hobit: Futsal se temeljio kao klub koji će biti potpuni antagonizam Dinamu, tj. onomu što je NK Dinamo što je sad GNK Dinamo u smislu da je pokrenut od navijača i da je njegov smisao funkcioniranja jedan član jedan glas i tu ulogu u pokretu imaju navijači, ne navijači kao supkultura, već navijači kao ukupna masa navijača koja prati taj klub. E sad, što je početna pedala bila tom uključivanju je to što je recimo tako grupa odlučila, u tim godinama sam ja bio dosta aktivan član i onda sam ustvari na temelju toga išao i na futsal koji sam već onda vidio kao alternativu utakmicama Dinama.

Aleks: Motivirala me cijela ta priča i način na koji je klub predstavljen. Rečeno je da to nije klub nekog pojedinca i klub koji funkcionira u interesu neke manje grupe ljudi, nego da je to klub koji je u vlasništvu članova i navijača. Ta priča mi se svidjela. Generalno, ta ideja o takvom ustrojstvu Dinama postoji već jako dugo i bila mi je super priča i način da se pokaže da jedan klub može funkcionirati i biti upravljan putem takvog jednog modela u kojem članovi mogu birati predstavnike.

Ovaj tip racionalizacije odluke o pristupu futsal-klubu zbog nezadovoljstva stanjem u klubu prema kojem osjećaju jaku strast i ljubav legitimizira uvođenje emocija kao ključne varijable u analizu procesa. S druge strane, prema upravi GNK-a Dinamo dominiraju emocije uzrujanosti, ljutnje, tuge pa čak i gađenja. No, mi bismo ipak otišli korak dalje u interpretaciji i fokusirali se na emociju ugroženosti same grupe Bad Blue Boys kao ključni razlog angažmana u futsalu zbog prijetnje opstanku temeljnih vrijednosti, normi i obrazaca ponašanja navijačke supkulture. Cijeli je niz različitih aspekata supkulturnosti navijača, ali odlasci na utakmicu i povezani rituali ipak se mogu izdvojiti kao osnova navijačke supkulture i jamstvo perpetuiranja njezinih obrazaca ponašanja. Oni su zbog povećane represije na maksimirskom stadionu i sve snažnije kontrole došli u opasnost.

Plavi: Ta prva Šalata³ je bio neki veliki boom di smo mi svi zagrizli za taj futsal, onda konačno jel se tu vratila neka navijačka priča koja je u Zagrebu nestala. Nestala

³ „Šalata“ je popularni naziv za sportski kompleks u Zagrebu, mjesto na kojem je 6. rujna 2014. Futsal Dinamo predstavljen nakon što je ustrojen model „jedan član = jedan glas“. Okupio se veliki broj navijača te je cijeli program, koji je uključivao revijalnu utakmicu i dodatne sadržaje, trajao blizu tri sata. Taj prvi događaj vezan uz Futsal Dinamo koji se zbio u jeku najžešćih tenzija između uprave GNK-a Dinamo i navijača pokazao je na koji način navijači žele upražnjavati svoje rituale te odaslao poruku upravi kluba. Od tada pojam „Šalata“ ulazi u sleng navijača kao oznaka tradicionalnog revijalnog događaja uoči početka svake nove malonogometne sezone.

iz razloga koji se dešavao zapravo sa velikim Dinamom, sa GNK Dinamom i di je bila represija nad navijačima ono konstantna, di smo svi imali problema od ulaza na stadion i pretresa koji su bili ono van svih dozvoljenih gabarita do skidanja u šatorima i sličnih fora... Ja i par frendova ono, idemo na tekmu, došli smo tamo i nas dvojica koji smo bili za vikend na utakmici nismo mogli dobit ulaznicu, okrenuli se i vratili se doma i osjećaš se jedno kao pas izostavljen, odbijeno bez ikakvog razloga, bez ikakvog obrazloženja da ti netko ne da da ti uđeš na stadion. Znači, nit si kaj napravio, nit si imao kakvih nereda, čisti je dosje, nikad nigdje na nikakvim snimkama, nikad nikakvi problemi s pirotehnikom da je netko nešto sad da smo imali nekih doticaja s tim. Znači sve čisto ko suza, a ja ne mogu uć na stadion.

Negativan utjecaj zbivanja oko kluba i sukoba između navijača i uprave odrazio se i na osipanje broja pripadnika skupine. Smanjenje broja aktivnih navijača rezultat je nekoliko povezanih procesa. S jedne strane, „crne liste“ i sudske zabrane onemogućile su dolazak na stadion istaknutim pripadnicima grupe, u supkulturnom slengu poznate kao „jezgra“. Također, među samim Bad Blue Boysima došlo je do podjele na dvije suprotstavljene strane: jedne koja je ostala lojalna upravi kluba i druge puno veće skupine koja je vodila borbu protiv uprave. Angažman oko futsal-kluba u tom smislu predstavlja protivnicima uprave svojevršno osiguranje prostora za implementaciju emocionalnih rituala i praksi koje bude ili mijenjaju emociju, odnosno osiguravaju uvjete opstanku tradicionalnog oblika života Bad Blue Boysa kao navijačke grupe. Time se potvrdila isprepletenost racionalnog i emocionalnog aspekta kolektivnog djelovanja.

Pristup emociji kao obliku prakse polazi od teze o utjelovljenosti emocije, koja se ostvaruje kroz tjelesno iskustvo i ekspresiju. Ukoliko se ono ne događa, emociju nije moguće iskusiti, što znači da ukoliko se navijačkoj grupi oduzmu rituali i prakse, njezin opstanak u postojećem obliku nije moguć, već mora evoluirati ili nestati. Do sličnog zaključka došli su i Pilkington, Omelchenko i Perasović (2018.) govoreći o važnosti afektivnih praksi kao što su kolektivno pjevanje, skandiranje, marširanje. Ti rituali, prema njima, predstavljaju utjelovljenu emociju koja rezultira stvaranjem kolektivnog identiteta zahvaljujući komuniciranju afekta od jednog do drugog člana grupe kroz zajedničko prakticiranje konkretne aktivnosti. U tom kontekstu od manje je važnosti sama sportska igra u odnosu na cjelokupni doživljaj koji stvara emociju.

Plavi: Tko god ide na stadion, zna da neće pogledat utakmicu kak treba, nego da će mu puno stvari odvuć pažnju, šta se dešava oko njega i to je dio tog nekog folklor. Ak hoćeš pogledat utakmicu, u miru sjedneš doma pred televizor, pogledaš utakmicu, ponove ti penal, ponove ti faul. Ti tu ne vidiš ni sto faulova ni penala ni ničega, ali jednostavno si tamo dio tog ambijenta, dio te atmosfere.

Emocije zajedništva, prijateljstva, solidarnosti i pripadanja grupi ključan su element osiguranja opstanka navijačke grupe, kao i bilo kojeg drugog oblika kolektivne aktivnosti. Te emocije se izgrađuju kroz zajedničke aktivnosti, kroz navijačke prakse i rituale. Primjerice, pjevajući tužnu ili radosnu pjesmu, navijači bude u sebi istoznačno emocionalno stanje. Performativna priroda tih praksi navijačke grupe utječe na sve prisutne i na taj način se emocije komuniciraju. U tom kontekstu odlasci na utakmice počinju predstavljati svojevrsan trening tijekom kojega se ponavljaju aktivnosti i s njima povezane emocije se internaliziraju te postaju automatske. Kada je riječ o samim ritualima koji su zabilježeni tijekom istraživanja Futsal Dinama i koje možemo smatrati grupnim habitusom supkulturne grupe internaliziranim od strane njezinih pripadnika, jasno je da postoji podjela na rituale i prakse vezane uz samu utakmicu i one koji se odvijaju izvan sportskih borilišta. Primjerice, u danima uoči utakmice navijači Futsal Dinama postavljaju natpise na prometnim lokacijama u gradu kojima mobiliziraju navijački puk i najavljuju utakmicu. Poruke su sadržavale mjesto i vrijeme utakmice, ali i naznaku emocionalnog stanja koji se uz utakmicu veže, pa su se mogli pročitati jednostavni natpisi „Svi u dvoranu, igra Dinamo“ ili pak „Volim te, Dinamo“. „Ekipa“ koja je poruke osmislila i realizirala njihovo je postavljanje često obilježila paljenjem baklje. Upotreba pirotehnike potvrđuje važnost ritualne manifestacije karakteristične za navijačku supkulturu za koju se vežu jake emocije budući da baklja kod *ultrasa* nosi mnogo kompleksnije značenje od same pirotehničke naprave. Uz baklju su sugovornici tijekom provedbe intervjua vezali emociju otpora, inata, dosljednosti te u konačnici i autonomije svojeg supkulturnog stila.

Na dan utakmice aktivnost se povećava jer je čin navijanja u kontekstu *ultrasa* vremenski i prostorno puno širi od 90 minuta igre.

Ruk: Otić na nogometnu utakmicu ili bilo koji športski događaj nije samo otići na tu utakmicu i pogledati tih 90 minuta tekme i to je to. To je cijeli nekakav proces. To je cijeli nekakav ritual. To je cijeli nekakav događaj gdje se s ekipom nađeš prije tekme, popiješ pivu-dvije, odete neka j pojest, pogledate tekmu, a nakon toga opet sjednete na pivu ili odete nešto pojest. To je cijeli ugođaj. Osobno najviše volim kada je neka bitna utakmica, da se s ekipom nađem dva sata ranije da u miru popijemo pivu-dvije. Bilo je i situacija da smo se našli 20 minuta ranije pa smo isto popili dvije pive, ali generalno je poanta da se nađemo ranije i popijemo nešto pa idemo na tekmu. Tamo se isto podružimo uz par pivi, a nakon tekme se još odemo sjest na zadnju pivu i ponekad se i zaruži malo duže. Nije to samo otići na neku utakmicu, nego je to cijeli proces da se i prije i nakon utakmice družiš s prijateljima. Najčešće je to više zbog društva nego zbog sporta. Naravno da je sport jako bitan, ali meni je osobno važnija ta priča vezana za druženje...

Kada je riječ o utakmicama Futsal Dinama kao centralnom dijelu navijačkog rituala, do izražaja su došle adaptirane prakse koje je grupa prenijela s utakmica GNK-a Dina-

mo, ali s nekim razlikama koje upućuju na redefiniranje emocionalnih praksi karakterističnih za sukob s upravom GNK-a Dinamo. Tijekom utakmica Futsal Dinamo ritual navijanja uključivao je primarno isticanje emocija kao što su ljubav, vjernost, ponos i predanost Dinamu. Pri tome je važno uočiti bitnu razliku između manifestiranja ritualne prakse bodrenja kluba tijekom utakmica GNK-a Dinamo te Futsal Dinama, a koja je sadržana u činjenici kako je odluka grupe bila da na malonogometnim utakmicama nema uvredljivih pjesama i skandiranja prema upravi GNK-a Dinamo, nečega što je obilježilo navijanje na Maksimiru tih godina. Navedeno odražava situacijski karakter emocionalne prakse kako ga je koncipirala Scheer (2012). Sugovornici su u razgovorima racionalizirali takvo kolektivno ponašanje da bi poslali poruku „drugoj strani“. Htjelo se pokazati kako navijači vide bodrenje kluba jednom kada se akteri iz uprave povuku. Još važnija poruka bila je ta da je osnovni splet emocija koje navijači žele iskazivati na utakmicama ljubav i lojalnost prema klubu, a ne obračunavanje s upravom na koje su prisiljeni na Maksimiru.

No, slijedeći interpretaciju pristupa Futsal Dinamu kao modalitetu koji osigurava slobodniju provedbu navijačkih praksi kao emocionalnog iskustva te u konačnici i opstanak grupe u tradicionalnom smislu riječi, pozitivna usmjerenost navijačkih pjesama i skandiranja potvrđuje prvenstvenu usmjerenost navijača na unutargrupnu dinamiku i razvoj osjećaja zajedničke pripadnosti te identiteta. Potvrdu toga dobili smo u komunikaciji s navijačima tijekom istraživanja jer je više puta zaključeno kako je Futsal Dinamo na neki način spasio grupu jer ne samo da je otvorio prostor za neometano djelovanje u navijačkom smislu, već je ponudio infrastrukturu kroz koju su nove generacije navijača mogle internalizirati supkulturne norme i vrijednosti, a ujedno doživjeti i emocije povezane s ritualima i drugim ekspresivnim formama *ultrasa*. U tom kontekstu manje je bitno manifestiranje rituala i poruka koja se šalje „drugima“, već je ključ u performativnoj dimenziji rituala koja stvara emociju među pripadnicima grupe. Pjevanje o ljubavi i vjernosti klubu, gradu i grupi stvara, odnosno (re)konstruira tu emociju. Druženje s članovima grupe, zajednički odlasci na utakmice, sudjelovanje u sukobima s drugim navijačkim grupama, navijanje i skandiranje utjelovljuju emociju pripadnosti grupi i međusobne povezanosti. Sumirao je to u razgovoru Alen:

Alen: Pa mislim da je to svakako, prije svega neko zajedništvo i neke vrijednosti kojima ti ne pitaš koliko će te tebe koštati, nego samo gledaš koliko će nekom to donijeti dobrobiti. Konkretno, u prvom redu mislim na recimo i na općenito na ponašanje na tribini, koliko ćeš ti dat obola da tvoj klub pobijedi, ali i naravno u nekom svakodnevnom životu, u onim teškim, kriznim situacijama...

Prirodu emocije kao oblika prakse potvrdio je s druge strane, donekle paradoksalno, dio sugovornika u intervjuima ističući da su godine provedene u borbi protiv uprave na njih ostavile dubok trag u smislu emocionalne privrženosti svemu što GNK Dinamo predstavlja. Represija prema navijačima i nemogućnost iskustva emocije koja nije

izravno povezana s nogometnom igrom, ali je za navijače presudna, kod pojedinaca je rezultirala određenim distanciranjem.

Alen: Sad trenutno je ovakva situacija da su iz kluba izašle te dvije osobe, odnosno braća Mamić. Međutim, i dalje je njihova ekipa u klubu, i dalje se ne smatram navijačem kluba tog konkretnog, nekako sam indiferentan i samim time nemam uopće neki poriv ić na gostovanja i općenito pratit klub.

Slično Alenu, i neki od sugovornika s nostalgijom su se u intervjuima prisjećali emocija koje su proživljavali s Dinamom kada su krenuli na utakmice te su naglasili kako je za njih osobno velik dio emocija povezanih s GNK-om Dinamo zamijenjen Futsal Dinamom kao njihovim klubom i „ispravnom pričom“.

Hobit: Ljudi i dalje na neki način favoriziraju taj futsal jer je njihov na kraju krajeva, na futsal uvijek možete doći i ispozdravljati se sa svojom ekipom, vlada jedna pozitivna atmosfera, nema onoga zapravo što nitko ne želi, a to je vrijeđanje s upravom. Toga nema i onda ljudi puno rađe idu na te futsal-utakmice, nego da ih netko maltretira na stadionu, odnosno 120 minuta ako pokušate ući na stadion kroz specijalnu policiju, dakle tamo vlada strahovlada evo.

U tom je kontekstu racionalni i emocionalni aspekt praksi u tenziji, ali oni ne predstavljaju alternativna objašnjenja fenomena, već su međusobno usko isprepleteni u emocionalnim, odnosno afektivnim praksama (Pilkington, Omelchenko i Perasović, 2018.).

Imenovanje

U intervjuima su navijači, kao što se može vidjeti iz već izdvojenih citata, nedvosmisleno imenovali emocije povezane uz Futsal Dinamo, GNK Dinamo i same Bad Blue Boyse kao navijačku grupu kojoj pripadaju. Isto predstavlja i jednu od osnovnih karakteristika navijačke ekspresije kroz pjesme, skandiranja i slogane. Prema Scheer (2012), pri čemu ona razrađuje Reddyjev (2001.) koncept emotiva, taj čin imenovanja emocije smatra se emotivnom praksom. U tom kontekstu Scheer naglašava performativnu prirodu čina imenovanja emocije koje je usko povezano s tjelesnom praksom. Imenovanje emocije omogućuje njezino utjelovljenje i nastanak. Osnovna riječ oko koje su konstruirane emocije u slučaju navijača Futsal Dinama je „Dinamo“, ali s primarnim značenjem koje se odnosi na GNK Dinamo. Za njih je pojam „Dinamo“ nositelj emocionalne infrastrukture koja se iskazuje kroz skandiranje „volim te, Dinamo“ i velik broj drugih pjesama, a koje osim eksplicitne poruke „volim te“ idu u smjeru naglašavanja ljubavi, vjernosti, smisla života, veselja i predanosti. U tom je kontekstu važno primijetiti naglašavanje cjeloživotnog odabira navijanja za Dinamo kao puta koji pripadnici navijačke supkulture preuzimaju kao normu i vrijednost, kako indivi-

dualnu, tako i grupnu. Stoga tekst pjesme „bit ću s tobom i u nebo kad uđem“ jasno pokazuje metaforu prema kojoj ljubav i lojalnost traju duže od samog života. S druge strane, unatoč izbjegavanju uvredljivih poruka prema upravi GNK-a Dinamo, izrazi poput „borbe“ i „otpora“ relativno često su prisutni na utakmicama Futsal Dinama, što potvrđuje tešku situaciju po grupu koja nije u mogućnosti adekvatno pratiti „svoj“ klub. Može se to prepoznati i u tekstovima pjesama kao što su „naša borba neće prestati“, „ako treba i krvi proliti“, „mi smo otpor sistemu“, „do posljednjeg čovjeka“. U cjelini, analiza tekstova pjesama prikupljenih promatranjem i zatim zapisivanih u istraživački dnevnik pokazala je da velik broj navijačkih pjesama sadrži verbalnu artikulaciju pojedinog emocionalnog stanja. Tekstovi obiluju izrazima kao što su ljubav prema klubu, vječna vjernost i odanost momčadi, divljenje igri i sl. Ovaj tip imenovanja emocija, odnosno emocionalnih stanja u sklopu navijačkih rituala upotpunjuje njihovu provedbu i osnažuje proces (re)konstrukcije emocije, u skladu sa svime ranije rečenim. Imenovanje emocija omogućava navijačima, kao akterima koji ih imenuju, postizanje same te emocije.

Komunikacija

Navijačke grupe formirane oko nogometnih klubova temelje se na izrazito intenzivnim emocijama. U tom smislu organizirani i kolektivni angažman na približno sličnoj razini intenziteta usmjeren prema drugom klubu predstavlja velik izazov. Ključna okolnost za konsenzus oko takve odluke Bad Blue Boysa u slučaju Futsal Dinama bila je situacija u kojoj su se grupa i klub oko njega nalazili. O odnosu s GNK-om Dinamo već je dosta rečeno, no treba naglasiti kako se taj slučaj mora sagledati u širem kontekstu pokreta *Against modern football* jer je osnivanje „alternativnih“ klubova od strane navijačkih grupa/*ultras* širi fenomen (Numerato, 2015.). U trenutku kada među *ultras*-grupom postane rasprostranjeno mišljenje da klub oko kojeg su okupljeni ne predstavlja vrijednosti za koje se oni zalažu, a situacija ne osigurava ravnopravnu borbu s „drugim“, u pravilu upravama klubova, a koje su percipirane kao neprijatelj, taj tip akcije postaje prihvatljiv način borbe. Navijači se prvenstveno bore protiv potpune komercijalizacije nogometa te se zalažu za demokratski pristup vođenja klubova prema načelu „jedan član = jedan glas“.

Plavko: *Klub nije samo klub, klub su ti ljudi koji dolaze na utakmice. To je ono što u GNK Dinamu nisu shvatili i što im je smetalo.*

Mora se pri tome primijetiti da angažman Bad Blue Boysa na futsalu nije izdvojen slučaj u Hrvatskoj jer navijači u Varaždinu stoje iza nogometnoga kluba Varteks (Murstapić i Perasović, 2020., a u Zagrebu je slična inicijativa pokrenula nogometni klub Zagreb 041 (Jurković, 2018.b). No, slučaj Bad Blue Boysa posebno je značajan jer se radi o jednoj od najvećih navijačkih skupina ne samo u Hrvatskoj, nego i šire, dok je Dinamo klub koji ostvaruje zapažene rezultate na europskoj razini. Istovremeno

je Zdravko Mamić, kao ključna osoba u upravi GNK-a Dinamo, bio i najutjecajniji čovjek hrvatskog nogometa u cjelini te jedan od moćnijih pojedinaca u hrvatskom društvu općenito. U tom je kontekstu ključan element kolektivnog uključivanja Bad Blue Boysa u futsal bila komunikacija emocija na utakmicama. Iskustvo je moralo biti autentično kako bi bilo šire prihvaćeno. Sugovornici u intervjuima obavljenima tijekom istraživanja potvrdili su u više navrata kako je element komunikacije emocija kroz emocionalnu „predstavu“ bio na „zadanoj razini“ u smislu kvalitete i intenziteta. To je bio osnovni preduvjet da ideja Futsal Dinama kao kluba navijača zaživi. Multisenzorna komunikacija emocija na utakmicama osigurala je njihovu interpretaciju među navijačima u širem krugu unutar grupe na isti način kako je jezgra organizatora cijele inicijative tu poruku i poslala, o čemu svjedoče citati sudionika procesa:

Plavi: Onda se desi taj futsal i ti dođeš na tu Šalatu di je 4-5 tisuća ljudi, koliko stane već tamo. Di sve gori kak je gorilo ono dvije tisućitih ono, 2006. kad je bila pandemija navijača u Zagrebu, kad je atmosfera neviđena ono. Kad je pirotehnika ajmo reć poželjna u tom momentu, ne iz razloga da se napravi nered jel sama pirotehnika nije razlog nereda, to je dio navijačkog folkloru koji traje već desetljećima.

Doms: Mi to zovemo prva sezona, to je ova sezona 2014./2015. To je bilo tamo u Podsusedu, isto je bila skoro puna cijela dvorana, ova jedna tribina je bila potpuno puna, ova druga je bila onako polu ispunjena, što je isto bilo dobro i baš se sjećam, sjećam se da je atmosfera bila fantastična. Nitko nije mogao, svi smo mi ovdje koji smo išli, baš smo dosta i zatečeni... Vau, koja dobra atmosfera, koja dobra priča, koja sloboda da ti možeš otić na tekmu, popit pivicu, razumiješ, da se ne moraš brinut da će, znaš ono te neke sitnice ustvari koje da možeš poč na tekmu, bit sat i pol vremena na tekmi bez da se brineš dal ćeš li se vratit doma taj dan, razumiješ. Da te ne bi netko slučajno privuko sa strane i privilego.

Regulacija

Regulacijski okvir navijača na utakmicama Futsal Dinama u skladu je s općim vrijednosno-normativnim okvirom *ultras*-grupe. Interpretacija emocija i emocionalna stanja unutar navijačke supkulture podliježu određenim unutargrupnim pravilima kao što su kodeks skupine, pozicioniranje na široj navijačkoj sceni i visok stupanj hijerarhije u samoj grupi. Pri tome se emocionalna ekspresija ili stanje pojedinca ne sputava izravno, već se kroz internalizaciju supkulturnih obrazaca ponašanja internalizira na za njegovu grupu prihvatljive oblike ponašanja. U krajnjem slučaju to je ono što odvaja navijačku tribinu od ostatka publike na stadionu. U tom je kontekstu okruženje u koje su članovi grupe Bad Blue Boys došli na utakmicama futsala bilo poznato i utemeljeno u emocionalnoj strukturi čije su norme, vrijednosti i obrasce ponašanja dijelili te predstavljaju dio njihova habitusa. On je usvojen u dugom procesu socijalizacije tijekom kojega su postali članovi grupe te su naučili kako se ponašati u okviru

grupe te kako „aktivirati“ željene emocije; koje pjesme pjevati na koji način, kako skandirati, kako se oblačiti, poštovati hijerarhiju unutar grupe itd. Kod većine je taj proces socijalizacije tekao od ranog djetinjstva, pri čemu su ključni agensi bili obitelji i prijatelji, uglavnom iz kvarta.

Ruk: Mislim da generalno ljudi počnu navijati za neki klub najviše zbog te nekakve tradicijske obiteljske veze, odnosno jer ti netko u familiji navija za taj klub, a drugi razlog je ekipa iz kvarta. To je veliki aspekt. Kako sam ja iz centra grada, mi tu nismo imali neku ekipu kao u nekim kvartovima, neću reći na periferiji, ali izvan centra. No isto sam imao ekipu za tekme. Na kraju krajeva, život te kasnije i poveže s ljudima koji prate Dinamo, pa sada na tekme idem s ljudima koje do fakulteta nisam ni poznavao. Generalno, svakako to utječe, najprije familija, a onda i društvo.

U narednom citatu sugovornik se detaljnije osvrće na razvoj „navijačke karijere” osvrćući se na razlike koje navijači među sobom prepoznaju tijekom godina u kojima postaju punopravni članovi grupe. Proces „navijačke socijalizacije” pri tome je podijeljen na vrijeme u kojem pojedinac pohodi utakmice s roditeljima i/ili drugim članovima obitelji i kada odlasci na utakmice počinju biti povezani s vršnjacima i pripadnicima navijačke skupine.

Plavi: Odmalena si zaluden s tim, ono sa 5 godina, 6 su me vodili na utakmice. Mama me iz osnovne škole izvlačila zadnja dva sata da bi mogli ić, ne znam na derbi nekakav Dinamo-Hajduk il nešto tome slično. I od malena si zaluden tim. Kasnije prolaze godine i kvart odigra svoje, i ljudi oko tebe, i sve ostalo, i pubertet odigra svoje daleko od toga. Ali neki početak je bio od djetinjstva, od roditelja, od kumova, ne znam tko me sve vodio. A smatram da kasnije s godinama krenu utjecat malo i društvo na tebe, općenito na kvart, mi smo, ja sam iz takvog kvarta di je, dosta zahtjevan kvart oko tih nekih stvari, ono di il jesi il nisi. Nema puno, mislim općenito u navijačkom svijetu tako il jesi il nisi, nema tu muljanja, laganja nekakvih pravljenja i svega ostalog. Brzo sve izađe na vidjelo ko je frajer, ko nije frajer, ko je baraba, ko nije baraba, ko je pametan, ko je glup ono, ko je na tekmi sam zato da može cugat, ko ide na tekme zato kaj stvarno voli Dinamo. Smatram da mi je to u biti čak možda na samim počecima kad sam sam krenuo su me odigrali dečki iz srednje škole s drugih kvartova ono pa sam s njima počeo i onda sa nekakvih evo recimo znači prvu tu sezonu sam išo s njima i onda 16 godina sam počeo ić sa svojima iz kvarta... I onda kad izgubiš, kad dođeš u godine kad bi mogo sam ić na utakmice 15, 16, 17, 18 više toga nema zbog cijele situacije u klubu. Zbog te represije, zbog ne znam čega sve ne što se dešavalo oko toga. I onda jednostavno dođe taj futsal, ono ko kap vode na dlanu koji čuvaš onda kasnije i vuče te da ideš tamo jer jednostavno tu osjećaš pripadnost, tu osjećaš atmosferu, osjećaš da si koliko-toliko bitan u svemu tome, makar i to najmanje bitno...

Važno je pri tome da ti naučeni obrasci nisu tek konceptualni, već su utjelovljeni u akterima (Scheer, 2012.). Sve to predstavlja ujedno i preduvjet komunikacije emocija te participacije u ritualima. Ovaj koncept usko je povezan s idejom „emocionalne zajednice“ koju je razvila Barbara Rosenwein (2006.). Emocionalne zajednice temelje se na strukturi osjećaja koje njezini pripadnici ocjenjuju važnima. Pojednostavnjeno, emocionalne zajednice su zajednice s jakim vezama među članovima. Svaki je pojedinac istovremeno član većeg broja emocionalnih zajednica, a istraživanje pojedine emocionalne zajednice podrazumijeva identifikaciju temeljnih emocija koje oblikuju identitet te zajednice. No, unatoč fluidnosti koju ideja emocionalne zajednice pruža, ipak je identitet u odnosu na koncept emocionalnog stila Monique Scheer relativno fiksna, a ne situacijski. Prema Scheer emocionalni stil pojedinca u većoj je mjeri pod utjecajem prostora u kojem se pojedina emocionalna praksa odvija nego sustava normi i vrijednosti zajednice kojoj pojedinac pripada. U skladu s tim moguće su manje razlike u oblicima navijačkih praksi na utakmicama Futsal Dinamo i GNK-a Dinamo, kao što su spomenuti izostanak vrijeđanja uprave, nepaljenje baklji unutar dvorane i sl. S druge strane, navijači su u nizu situacija potvrdili svoju spremnost za brzo djelovanje i organiziranje kao što su bile akcije za vrijeme pandemije COVID-19 kada su pružali logističku podršku ljudima u izolaciji, za vrijeme potresa u Zagrebu i Petrinji te požara u Splitu (Perasović i sur., 2020.).

5. Zaključak

U istraživanjima navijačke supkulture često se spominju emocije kao čimbenik koji drži na okupu pripadnike navijačkih grupa, emocije prema klubu za koji navijaju, emocionalne veze koje članovi pojedine grupe razvijaju jedni prema drugima te emocije temeljene na suparništvu s drugim navijačkim grupama. No, to spominjanje uglavnom ostaje samo na površnoj i usputnoj ravni, pri čemu se emocije u pravilu ne problematiziraju jer se smatraju samorazumljivima. Jedan od razloga za takvu situaciju zasigurno je složenost pristupa istraživanju emocija, što dolazi do izražaja uostalom i u nizu suprotstavljenih pokušaja same definicije fenomena. U tom kontekstu koncept emocionalnih praksi, unutar kojega se emocije shvaćaju kao utjelovljene prakse, nudi zanimljiv teorijski okvir za interpretaciju emocija kroz analizu djelovanja pojedinaca i grupa. Potvrdilo se to na primjeru istraživanja angažmana Bad Blue Boysa u Malonogometnom klubu Futsal Dinamo. Primjena toga koncepta omogućila je izvođenje zaključka o isprepletenosti emocionalnih i racionalnih aspekata aktivnosti navijača. Korišteni metodološki pristup koji je uključivao promatranje sa sudjelovanjem doprinio je dubinskom razumijevanju promatranih praksi i uočavanju emocionalnih praksi koje navijači uz njih vežu. Sam pristup futsal-klubu može se smatrati racionalnim odgovorom u situaciji ugroze grupe jer joj je velik dio navijačkih rituala ključnih za identitet i daljnji razvoj bilo onemogućeno provoditi. Osiguralo je to Bad Blue Boysima u trenucima najveće represije prema njima prostor slobodnijeg djelovanja i provedbu emocionalnih praksi, na temelju čega se može zaključiti kako su organizirane

ultras-grupe utemeljene na emociji koja se (re)konstruira kolektivnim sudjelovanjem u aktivnostima sukladnima normama, vrijednostima i obrascima ponašanja unutar navijačkog supkulturnog stila. U tom kontekstu može se zaključiti puna opravdanost angažmana Bad Blue Boysa u Futsal Dinamu s obzirom na to da se od trenutka istraživanja do danas (studeni 2022.) odnos između GNK-a Dinamo i Bad Blue Boysa popravio. Sukladno tome je olakšano i upražnjavanje navijačkih rituala na utakmicama GNK-a Dinamo, pa je važnost futsala automatski manja. No, ta situacija krize omogućila je dublji uvid u prirodu *ultras*-pokreta, kao i sposobnost prilagodbe, što je svakako važno imati na umu u budućim istraživanjima.

Literatura

5. Adler, P. A. and Adler, P. (1987). *Membership roles in field research*. London: Sage.
6. Ahmed, S. (2004). Collective feelings: Or, the impressions left by others. *Theory, culture & society*, 21 (2): 25-42.
7. Anderson, B. (2006). *Imagined communities*. London: Verso.
8. Barclay, K. (2020). *The History of Emotions: A Student Guide to Methods and Sources*. London: Red Globe Press.
9. Berezin, M. (2002). Secure states: towards a political sociology of emotion. *The Sociological Review*, 50 (2_suppl): 33-52.
10. Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge: Harvard University Press.
11. Brown, A. (2008). „Our Club, our rules”: fan communities at FC United of Manchester. *Soccer & Society*, 9 (3): 346-358.
12. Buzov, Ž.; Magdalenić, I.; Perasović, B.; Radin, F. (1989). *Navijačko pleme*. Zagreb: RZ RK SSOH.
13. Fanuko, N.; Magdalenić, I.; Radin, F.; Žugić, Z. (1991). *Zagrebački nogometni navijači: grupni portret s BBB u središtu*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
14. Hodges, A. (2018). *Fan activism, protest and politics: Ultras in post-socialist Croatia*. London: Routledge.
15. Hrstić, I.; Perasović, B. and Mustapić, M. (2021). The Yugoslav Secret Service and Croatian Football Supporter Groups. *The International Journal of the History of Sport*, 37 (15): 1588-1607.
16. Jasper, J. M. (1998). The emotions of protest: Affective and reactive emotions in and around social movements. *Sociological Forum*, 13 (3): 397-424.
17. Johansen, B. S. (2015). Locating hatred: On the materiality of emotions. *Emotion, Space and Society*, 16: 48-55.
18. Jurković, R. (2018a). The Integration of Refugees into Croatian Society. Ethnographies of Exercising Rights. *Etnološka tribina*, 41: 102-121.

19. Jurković, R. (2018b). Migranti i sport: nogomet kao prostor integracije izbjeglica u Hrvatskoj. *Гласник Етнографског института САНУ*, 65 (3): 477-491.
20. Jurković, R. (2021). Nogomet kao sredstvo izgradnje socijalnog kapitala izbjeglica u Hrvatskoj. *Гласник Етнографског института САНУ*, 69 (2): 477-492.
21. Krnić, R. and Vukušić, D. (2022). Social participation of youth through volunteering: Case study of Centre for Peace Studies in Zagreb. *Ethnography*. https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/14661381221076277?casa_token=3R4UjwdbCp4AAAAA%3AiqNArXa2qUIN0kTY1tp6783bC3UwOdU2G0cB_BEdn9zR2jZmwpsDofEwk3grFrskxoVPeFNUIT5Zg. (Pregledano 15. studenog 2022.)
22. Lalić, D. (1993). *Torcida*. Zagreb: AGM.
23. Milak, M. (2020). Od (a)političnosti do participacije, od ideje do realizacije. Pomak k novoj društvenoj ulozi navijačke grupe Bad Blue Boys. *Etnološka tribina*, 43: 161-181.
24. Mustapić, M. i Perasović, B. (2020). Ultrasi između stigme i društvenog aktivizma. *Studia ethnologica Croatica*, 32 (1): 75-95.
25. Numerato, D. (2015). Who says “no to modern football?” Italian supporters, reflexivity, and neo-liberalism. *Journal of Sport and Social Issues*, 39 (2): 120-138.
26. Nuredinović, A. I. i Vukušić, D. (2021). Navijačke poruke – segment vizualne ekspresije navijačke supkulture. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociološka istraživanja okoline*, 30 (3): 427-454.
27. Perasović, B. and Mustapić, M. (2013). Football supporters in the context of Croatian sociology: Research perspectives 20 years after. *Kinesiology*, 45 (2): 262-275.
28. Perasović, B. and Mustapić, M. (2017). Torcida and Bad Blue Boys: From hatred to cooperation and back, in: Brandt, C.; Hertel, F. and Huddleston, S. (Eds.). *Football Fans, Rivalry and Cooperation*. London: Routledge.
29. Perasović, B. and Mustapić, M. (2018). Carnival supporters, hooligans, and the „Against Modern Football” movement: life within the ultras subculture in the Croatian context. *Sport in Society*, 21 (6): 960-976.
30. Perasović, B.; Mustapić, M.; Vukušić, D.; Nuredinović, A. I. (2020). Covid-19 and the mobilization of ultras in Croatia: From hooligans to community heroes and back?, in: Pedersen Paul M.; Ruihley Brody J. and Li Bo (Eds.). *Sport and the Pandemic*. London: Routledge.
31. Pilkington, H.; Omelchenko, E. and Perasović, B. (2018). ‘One Big Family’: Emotion, Affect and Solidarity in Young People’s Activism in Radical Right and Patriotic Movements, in: Pilkington, H.; Pollock, G. and Franc, R. (Eds.). *Understanding Youth Participation Across Europe*. London: Palgrave Macmillan.
32. Porter, D. (2011). Sports history and modern British history. *Sport in History*, 31 (2): 180-196.

33. Reddy, W. M. (2001). *The navigation of feeling: A framework for the history of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
34. Rosenwein, B. H. (2006). *Emotional communities in the early Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press.
35. Scheer, M. (2012). Are emotions a kind of practice (and is that what makes them have a history)? A Bourdieuan approach to understanding emotion. *History and theory*, 51 (2): 193-220.
36. Shafto, C. (2013). *An Examination of Social Activism in Contemporary Fan Owned Football Clubs: Investigating Football Club United of Manchester*. Diplomski rad. Liverpool: Liverpool John Moores University.
37. Šantek, G. P. (2019). *Dinamo-to smo mi!: Antropološki ogleđi o Dinamu i njegovim navijačima*. Zagreb: FF-press.
38. Šantek, G. P. and Vukušić, D. (2016). „This is Dinamo!” – the phenomenon of futsal Dinamo as an alternative fan club. *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 64 (2): 289-302.
39. Šantek, G. P.; Zečević, I. i Nuredinović, A. I., (2020). *Sport, diskriminacija i nasilje: tri studije slučaja na primjeru navijačke skupine Bad Blue Boys*. Zagreb: FF-press.
40. Vukušić, D. and Miošić, L. (2018). Reinventing and reclaiming football through radical fan practices? NK Zagreb 041 and Futsal Dinamo. *Soccer & Society*, 19 (3): 440-452.
41. Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima, *Narodne novine* 114, 2022.

Cheering as an Emotional Practice – Bad Blue Boys and Futsal Dinamo

Dino Vukušić

Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb, Croatia

e-mail: dino.vukusic@pilar.hr

Ivan Hrstić

Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb, Croatia

e-mail: ivan.hrstic@pilar.hr

Abstract

In accordance with the concept of emotional practices by Monique Scheer, the paper analyzes the involvement of Bad Blue Boys in Futsal Dinamo. At the same time, emotions are understood as the basis of the fan's subcultural style, which are defined as embodied practices. In this context, the analysis of fan rituals and patterns of behaviour enables the recognition of the emotional nature of Bad Blue Boys as an ultras group. This is recognized through four types of emotional practices, as conceptualized by Scheer. But this emotional nature does not imply irrationality, rather the emotional and rational aspects of group life are closely intertwined, and the dominance of one or the other is situational.

Key words: emotions, *ultras*, Bad Blue Boys, Futsal Dinamo, subculture.